

Egy befejezetlen regény interpretációs lehetőségei.

Örkény István: Tatárfutás

Jelige: csipkebogyótea

„Te nagy konyhádba helyzed embered
S elnézed néki, hogy kontárkodik,
Kotyvaszt s magát Istennek képzei.
De hogyha elfecsérli s rontja majd
A főztet, akkor gyúlsz késő haragra.
Pedig mit vársz mást egy műkedvelőtől? -
Aztán mi végre az egész teremtés?”

(Madách Imre: Az ember tragédiája)

Bevezető

Az irodalmi kánon kialakulása rendkívül összetett folyamat. Vannak olyan írók és költők, akik neve annak ellenére veszik el, hogy saját korukban tudtak értékes, minőségi műveket alkotni. Más oldalon olyan művészek tűnnek fel, akik csak egy alkotással tudták „kiharcolni” az életben maradási jogot. Megemlíthető itt például Kertész Imre, akinek védjegyévé a *Sorstalanság* vált. Aztán ott van Ady Endre, akiről sokan nem is tudják, hogy novellákat vagy cikkeket is írt jelentős versei mellett. Hasonló jellegű kanonizációs probléma húzódik meg Örkény István alkotásai hátterében is. *Egyperces novellák*, *Tóték*, *Macskajáték*: talán ezzel a három művével vált a fekete humor magyar képviselőjévé. Folytatva a felsorolást, szeretnék még néhány olyan írást említeni, ami csakugyan megengedi az Örkényre való asszociációt: *Pisti a vérzivatarban*, *Vérrokonok*, *Rózsakiállítás*. Egyértelműen megállapítható, hogy ezen alkotások többsége a dráma műnemének csoportját képviselik. Természetesen az *Egyperces novellák* olyannyira jellegzetesek és megismételhetetlenek, hogy bizonyos szempontból külön „műfajt” teremtett velük az író. Ezeken kívül ott van még a *Rózsakiállítás*. A kisregény jelzi, hogy Örkény nemcsak drámákat és novellákat írt, hanem hosszabb epikai alkotások is születtek írói pályafutása során.

A közvélemény elsősorban dráma- és novellaíróként tartja számon Örkényt. Kevés szó esik hosszabb epikai műveiről, sőt azt nagyon kevesen tudják, hogy egy terjedelmesebb regényben kívánta kiteljesíteni pályafutását. „Az igazi önmagára találást egész írói pályáján a regénytől várta, remélte. (...) A nagyregény iránti vágyakozása írói erkölcséből fakadt. Örkény mélyen tisztelte az olvasót; az írói mesterség titkait kutatva, a magas színvonalú önmegvalósítással legalábbis egyenértékű követelménynek tartotta az olvasó becsületes kiszolgálását, az olvasó meghódítását.”¹ Írói munkássága folyamán több kísérletet tett arra, hogy látásmódját tökéletesen megszólaltassa a nagyregény műfaján belül, de ez mindannyiszor elmaradt, akárhányszor megpróbálta. Több befejezetlen regénykísérlet maradt fenn hagyatékában, melyeken hosszú ideig dolgozott. Ezeket a csonka műveket tartalmazza az *Önéletrajzom töredékekben* című kötet. Dolgozatomban nem kívánok az összes befejezetlen írással foglalkozni. Témámnak a kötetben megjelent egyik regénytöredéket választottam, melynek címe *Tatárfutás*. Ez az alkotás azért kiemelkedő az író munkásságában, mert annak ellenére, hogy nem sikerült befejeznie Örkény létbölcseleti ars poeticának szánta. Ez a

¹ SZABÓ B. István, *Örkény*, Bp., Balassi Kiadó, 1997, 52.

nagyregény szolgált volna arra, hogy kifejezze benne írói hitvallását és világlátását, létrehozva általa élete főművét. A *Tatárfutásról* nagyon kevés kritika és elemzés jelent meg. A szakirodalom alig foglalkozott vele, így általában csak 1-1 oldalt szenteltek neki a kritikusok. Dolgozatomban célom ezen értelmezéseket ismertetni, illetve azok fényében, és azokat kiegészítve egy teljesebb interpretációt létrehozni. Örkény groteszk hangja mellett a mű töredékessége sem tesz lehetővé egységes és szilárd alapon álló értelmezést, de arra fogok törekedni, hogy megragadjam a lényegét, és a kudarc okai, illetve a regény kidolgozatlansága ellenére kimutassam annak esztétikai értékét.

A Tatárfutás keletkezéséről

Örkény István 1969-ben látott neki egy nagyobb lélegzetű epikai mű megírásának. Különböző interjúkban tett róla említést, illetve fennmaradt levelezésében is többször felbukkan szándékának kifejezése. Általában szűkszavúan nyilatkozott, hiszen nagyon félt attól, hogy a téma által vállára nehezedett súly túl nehéz, és nem tudja befejezni a regényt. Több éven keresztül dolgozott a *Tatárfutáson*, ami végül tényleg félkészben maradt az utókorra.

Lényeges kérdés, hogy mi „ösztönözte” Örkényt arra, hogy a drámai műnem vizeiről az elbeszélő epika partjaira „evezzen”: „Én például kerek öt esztendeje egy *Tatárfutás* című regényen dolgozom. Nem mintha anélkül nem lett volna elég bajom, hanem azért, mert Illés Endre egy öt évvel ezelőtti baráti találkozáson megkérdezte: »Mondd, kérlek, nincs kedved egyszer már regényt írni?« Ő ezt igazán egészen könnyedén, mellékesen, csak úgy odavetve kérdezte, de aki ismeri az ő lezser hangsúlyai mögött elhallgatott szavait, értett a szóból. Tegyük át magyarra: »Nézd, öregem, én nem akarlak ijesztgetni, de ha nem hozol össze egy regényt, akkor teneked löttek.« - Mondtam is mindjárt, hogy óriási kedvem van regényt írni. Nemcsak mondtam, hanem írom is. Egyszer eljutottam a feléig, de nem voltam elégedett vele. Utána újra végigírtam az egészet. Ez még kevésbé tetszett. Most a harmadik nekifutás 117. oldalán tartok.»² Az író művének témája egyre határozottabban körvonalazódott, így Lipták Gábor művelődéstörténész-írótól kért segítséget, mert egy olyan mítosz-hasonlatra volt szüksége a folklórból, amely az „élet-teljességet” hivatott szimbolizálni³: „(...) No most segíts kicsit. Van-e nálunk olyan népi-falusi-tanyai-kisvárosi, régi vagy behozott szokás, ami versenyfutással, vagy ehhez hasonló versennyel jár? És ha van, futó- vagy lovas- vagy akadályverseny? Ez mind érdekelne. – Mostani állapotomban ne forrásmunkákat nevez meg, viszont elég, ha egy sorban leírod, miből állt (ha állt), egy ilyen vetélkedő. De már pl. a birkózás, vagy ami egy helyben van, nem érdekel.»⁴ Barátja nem tudott a leírtaknak megfelelő tradícióról, így Örkény Lipták Gábor válaszelevelére a következőt írta: „Köszönöm néprajzi kutatásaidat, még így, eredménytelenül is. Eddig is mindent kitaláltam, ezentúl is azt teszem. Az életnek nem jut soha semmi eszébe.»⁵

² ÖRKÉNY István, *Párbeszéd a groteszkről*, Bp., Palatinus, 2000, 154.

³ SZABÓ B. István, *i. m.*, 106.

⁴ ÖRKÉNY István, *Levelek egypercben*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1992, 136.

⁵ *Uo.*, 136-137.

Ugyanebben az évben Déry Tibornak szóló levelében ugyancsak említést tesz munkájának tárgyáról: „Regényt próbálok írni, témám oly óriási, hogy csak rettegve merek fölnezní rá. Megírni nem fogom tudni. Ehelyett a téma majd rám lép és eltapos.”⁶ 1970-ben e Cs. Szabó Lászlónak szintén utalt a készülő műre. Ekkor már két éve dolgozott a *Tatárfutás*on, de elégedettsége sajnos nem állt a létra legfelső fokán, így újra és újra nekilátott a regény átdolgozásának: „(...) csak most tudtam magamat annyira utolérni, hogy legalább visszaülhessek a regényemhez. Annak se tett jót a távollétem, mert úgy fonnyadt időközben, hogy még azt is át kell írnom, amit már egyszer zseniálisan sikerült átírnom az azt megelőző, majdnem zseniális fogalmazás alapján. Dögvész minden regényre.”⁷ Évekkel később, 1974 áprilisában Párizsba írt levelet Vercors-nak. A levél tárgya elsősorban nem a *Tatárfutás*, hanem új darabjának, a *Vérrokonoknak* ismertetése. Drámáját és a még mindig készülődő regényét azonban közös nevezőre emeli a téma, az a fő rendezőelv, ami minden szereplőre mély hatással van, és amely által képes mindenki megfogalmazni világban betöltött pozícióját is. Örkény a következőt írja bemutatott művéről: „A szereplőket kivétel nélkül „Bokor”-nak hívják (Dupont vagy Smith) és kivétel nélkül vasutasok. Ez egy kísérlet, az emberi szenvedélyek modelljét szerettem volna benne létrehozni, központba helyezve a vasutat. Ez jelképe lenne mindazon dolgoknak, amelyek lelkesíteni tudnak bennünket. (...) Van egy regényem, amit négy éve kezdtem el, és be akarom fejezni, mert nem bírom elviselni barátaim ironikus mosolyát: »Elég a színházból, lássunk végre egy regényt...« Dolgoznom kell.”⁸ Lelkiismeret-furdalás gyötörte Örkényt amiatt, hogy nem tudta megvalósítani a regénnyel kapcsolatos szándékait: „Újra nekimentem félbehagyott regényemnek, ne nyomja a lelkemet.”⁹ Sokszor visszatért kézirataihoz, de a mű végigírása mindannyiszor elmaradt. A regény húrjain nem szólalt meg hangja olyan minőségben, ahogyan az drámái esetében hatni tudott. „Én jól vagyok, végre falhoz vágtam a regényemet, amivel négy éve vacakolok, és belekezek egy újba, amit a véletlen vágott hozzám.”¹⁰ Megjelenik leveleiben célja feladásának gondolata, míg végül a téma végleg legyőzi: „Rég nem írtam, mert dolgozni próbáltam, az, hogy most írok, jelzi, hogy rosszul megy a munka, úgy látszik, egy elrontott regény helyett most egy második elrontott regény következik...”¹¹

⁶ *Uo.*, 135.

⁷ *Uo.*, 156.

⁸ *Uo.*, 183-184.

⁹ *Uo.*, 195.

¹⁰ *Uo.*, 198.

¹¹ *Uo.*, 200.

Az író nemcsak leveleiben írt készülő művéről, hanem interjúi folyamán is szolgáltatott információkkal a regény életéről. Ujvári Ildikóval folytatott beszélgetésében a következőket osztja meg: „Szóval, én most egy regényen dolgozom, *Tatárfutás* a címe. Ez egy groteszk írás, és bizony folyton azt kérdezem magamtól, hogy mi lesz veled, majd ha befejeztelek? Nyilván, minthogy regény, veled se fog senki se törődni, csak akkor, ha majd esetleg ebből is, amit nem hiszek, és nem is szeretnék, valaha színdarab lenne. [...] Hát nem merek nyilatkozni, a regény másképp születik, mint a gyermek, annak megvan a maga kihordási ideje, a regénynek nincs. Már egy éve dolgozom rajta, és még nem vagyok készen. Hát adjon nekem még egy fél évet, és ígérem, hogy addigra többet mondok a világrajöveteléről.”¹²

„Írtam egy regényt *Tatárfutás* címen, mely egy régi, a tatárjárás korából ránk maradt népszokásról szól; egy kisváros lakói úgy tudtak megmenekülni a tatárok elől, hogy kéthetes vándorútra indultak hegyen-völgyön át. Ez a vándorlás azóta népünnepély formájában mindmáig megmaradt, s a regény arról szól, hogy napjainkban, az IBUSZ rendezésében, mint idegenforgalmi látványosság mivé válik egy kéthetes népünnepély. [...] Végigírtam, aztán átírtam, és amikor menthetetlennek véltem, betettem a szekrénybe. Három évig dolgoztam rajta, amit csak annak bizonyításául hozok fel, hogy én a munkából nem az önadminisztrálásba, hanem a munkába szoktam menekülni.”¹³ – Vallja be Örkény Lázár Istvánnak. A regény műfaja tehát akadályozó erővé vált számára. A drámai, illetve a rövid epikai műfajok sajátosságai az ő írás- és látásmódjával mondhatni tökéletes szimbiózist alkottak, amit az író is kiemel egy másik interjú folyamán: „Hiszen a groteszk, ha nagyon röviden akarnék róla valamit mondani, az nem más, mint hogy az ember a világról valamilyen képtelenséget állít, hogy ennek az árán a világ valóságát jobban meg tudja közelíteni. No most, egy képtelenség egy kis ötletben, tehát egy egész rövid lélegzetű novellában vagy akár egy színpad szuggesztíójában könnyebbnek látszott előttem, vagyis inkább a tapasztalat mutatja, hogy könnyebb volt megvalósítani, mint egy regényben.”¹⁴

Mindezek alapján észrevehető, hogy a legnagyobb problémát Örkény látásmódja idézte elő. A legfontosabb kérdés az volt, hogy „Örkény nyelve” meg tud-e szólalni a regény keretein belül. Tud-e úgy láttatni különböző világokat, ahogyan azt tette novelláiban, kisregényeiben és drámáiban? Levelei és a vele készített beszélgetések egyaránt tükrözik válságának gyökereit, és fundamentumát képezik a mű elemzésének. Az általuk felvetett

¹² ÖRKÉNY, *Párbeszéd...*, i. m., 152-153.

¹³ *Uo.*, 140-141.

¹⁴ *Uo.*, 153.

problémákat középpontba helyezve kívánom megközelíteni *Tatárfutás* című alkotását, mely „nagysága” miatt felülkerekedett Örkény írói tehetségén.

„Az elbeszélés nehézségei”

Ottlik Géza híres fejezetcímére hivatkozik Szabó B. István, mikor Örkény hetvenes évek során keletkezett regénykísérleteiről beszél: „bármilyen volt is a téma, az egyik síkon mindegyikben az elbeszélés nehézsége, a félbehagyásokban pedig egyenesen az elbeszélés megoldhatatlansága dominál.”¹⁵ Az íróról szóló művében többféle magyarázatot ad arra, hogy mi lehetett a kudarc oka. Az általa adott első lehetséges válasz az, hogy nem volt Örkény kezében egy olyan élő népszokás, amely kapcsolódik témájához, így saját magának kellett kiötlöni egy néphagyományt, ezért „a *Tatárfutás* alapja még csak sejtés, esetleg elméleti belátás volt valami végéről, de az erről szóló mű konstrukcióját még nem tölthette fel a közösen átélt élmények ráismertető elemeivel, az apró részletek hitelesítő feszültségével.”¹⁶ A második valószínű ok nem más, mint az „elbeszélés nehézségei”. „Megjelenik benne a »posztmodern állapot« jellegzetes írói attitűdje: az egységes »homéroszi« elbeszélőszemszög és írói mindentudás feladásával elének áll maga az író, aki esendően téblábol a különböző nézőpontok »igazságai« és ellentmondásai között...”¹⁷ Szabó B. István nem foglalkozik a mű hosszabb tárgyalásával és elemzésével. Valószínűleg mindhárom feltevése szerepet játszott abban, hogy Örkény nem tudta befejezni a regényt. Negyedik pontként még egy gondolatot hozzá kell tennünk a fentiekhez. Maga Örkény István mondta, hogy a groteszket szerette volna megeleveníteni egy hosszabb mű keretein belül. Félt attól, sőt számolt vele, hogy nem lesz képes megvalósítani álmát, s aggályai nem voltak alaptalanok.

Bodnár György cikkében az esztétikai megoldatlanság problematikájáról olvashatunk. Úgy gondolja, hogy a regénytöredék „nélkülözi az Örkény-novellák és drámák groteszkjének zártságát”, továbbá azt mondja, hogy a különböző epizódok nem teremtik meg a groteszkre jellemző többértelműséget sem, így a mű érvényessége mulandó, és csak addig tart, amíg beszélhetünk társadalomkritikáról.¹⁸ Lényeges pontra tapint rá Bodnár György. Ha a mű történeti síkján maradunk, akkor valóban nem tapintható ki egységes groteszkre épülő világlátás. Találkozhatunk ennek ellenére is tipikus zárt groteszk szerkezetekkel, de azok a mű mélyebb húrjait teszik szerteágazóvá. Örkény István ezt az alkotást azonban nem társadalomkritikának szánta, amit Simon Zoltán a regény tárgyalása során ugyancsak cáfol:

¹⁵ SZABÓ B., i. m., 105.

¹⁶ *Uo.*, 109.

¹⁷ *Uo.*, 108.

¹⁸ BODNÁR György, *Töredékek tanúsága. Örkény István: Önéletrajzom töredékekben*, Új Írás, 1984, 12. sz., 116.

„Örkény a *Tatárfutást* nem társadalmi szatírának, hanem groteszk hangvétellő létértelmező bölcséleti példázatnak szánta.”¹⁹ Azt a megváltozott helyzetet igyekezett papírra vetni, ami a 19. század bizonytalanságára adta meg a választ: a 20. század és az általa hordozott események sorozata, mely elvezetett a második világháborúig, és olyan abszurd szituációkat teremtett, melyek „kicsikarták” Örkényből a világ „felfordulására” adott válaszádat.

Szirák Péter figyelmét sem kerüli el az íróra jellemző aromás groteszk képek hiánya. A bohózáti elemek nagy súlyára hívja fel a figyelmet. Hangsúlyozza, hogy „a *Tatárfutásban* megint csak az ötletszerűség és a kidolgozatlanság kísért: a regény lapjaira »fölhordott« sok-sok, bár hullámozó színvonalú sziporka ezért nem állt össze valamelyest is egységes utalásrendszerre, s a mű ezért sem válhatott a szerzői szándék szerinti »létértelmező bölcséleti példázattá«.”²⁰

A fent idézett szerzők elsősorban az erőteljes groteszk hangnem hiányára helyezik a hangsúlyt, mely Örkény írói nyelvének alapja. A felvetett problémakör – azaz az elbeszélés nehézségei és a groteszk képek hiánya – egyenesen a nyelv, a szó és az általuk létrehozott alkotás hatásmezéjébe terelik a figyelmet. Minden írás alapja a nyelv, ami Örkény esetében még erőteljesebb hangsúlyhoz jut. Tömör és lecsupaszított ábrázolásmódjában minden szónak megvan a kitüntetett helye és szerepe. A nyelv egzisztenciális erejével olyan erő, amivel állandóan küzdünk, hogy maximálisan kifejező legyen, de valójában időről időre bebizonyosodik, hogy nem egy eszköz, hanem egy olyan autonóm egység, ami sokszor cserbenhagy minket.²¹ Az örkényi groteszk hang igazi működésében lételméleti súlya van a nyelv teremtő erejének, hiszen nem mindegy mit és hogyan közöl az alkotó. „Az írónak és az olvasónak, sőt minden beszélni tudó embernek szívügye a szó. Nemcsak azért, mert anyanyelvünk aranypénzei a szavak, hanem mert gondolkodásunkéi is. (...) Én magam is, amennyire szerény képességeimtől kitelt, elég régóta és elég sokféleképpen megpróbáltam újra fölszikkasztani a fényüket vesztett szavakat. A közhely voltaképpen egy sokszor elismételt igazság, de ki hallott már olyat, hogy egy igazság, mert sokszor elismételték, veszített volna az érvényességéből?”²² Lecsupaszított, tömör stílusában különösen jelentős a nyelvi minőség megjelenítése, amellyel érvényesíteni tudja szemléletét. Drámáiban és egyperceseiben valóban sikerrel újította meg a közhellyé minősített kifejezéseket, így világlátását maximálisan tükrözni tudták. Hosszabb epikai kísérleteiben azonban ez

¹⁹ SIMON Zoltán, *A groteszktől a groteszkig. Örkény István pályaképe*, Debrecen, Csokonai, 1996, 96.

²⁰ SZIRÁK Péter, *Örkény István*, Bp., Palatinus, 2008, 344.

²¹ BÓKAY Antal, *Irodalomtudomány a modern és posztmodern korban*, Bp., Osiris, 1997.

²² ÖRKÉNY István, *A mesterség titkaiból*, Bp., Palatinus, 2003, 263.

folyamatos kudarcot okozott az írónak, s így több terjedelmesebb szöveg maradt félben. Nem kívánom cáfolni a fent idézett nézőpontokat a műalkotás kapcsán, azonban azokat szem előtt tartva és kiegészítve kívánok alaposabb interpretációt létrehozni.

A narratív struktúra formai sajátosságai

„Majd fölváltva beszélünk. Ígérem, hogy mindenki szóhoz fog jutni, mármint az összes szereplők, vagyis öközülük azok, akiknek fontos a mondanivalójuk. Minden érdekességet, izgalmas kalandot, derűs részletet, személyes megfigyelést köszönettel fogadok, ami viszont unalmas, vagy nem tarozik a tárgyhoz, azt nem írom föl. És persze időnként én is megszólalok majd, hiszen hozzám futnak be a hírek, s így nemcsak jó áttekintésem, hanem bizonyos távlatom is van, ezenkívül több éves gyakorlatom az írásban. El is kezdem mindjárt. Tehát most én beszélek, az író.” (117.) A műben személyét illetően nem tudunk meg semmit az elbeszélőről. A neve sem jelenik meg sehol, viszont tevékenysége, szövegszerkesztési struktúrái, valamint az elbeszéléshez fűződő viszonya a regény több részében is megvilágítást kap: „Írói módszerem a következő: először gyorsírással följegyzem a szobámban elhangzott párbeszédeket és egyéb értesüléseket. Később, többnyire este, amikor a versenyzők alszanak, megrostálom jegyzeteimet, és csak az arra érdemeseket örökítem meg az évkönyvben. (...) A hírek beérkezésének időbeli sorrendjén csak végszükség esetén változtatok, kizárólag, akkor, ha egy későbbi értesülés más értelmet kölcsönöz a korábbiaknak.” (235-236.) Tulajdonképpen laikus szerzőről van szó, aki a 19. századi irodalmi felfogást képviseli. Évkönyvét igyekszik kronológiai sorrendben megszerkeszteni, és mindent pontosan feltüntetni. Az igazság maximális közvetítése áll munkája középpontjában, néha naivnak tűnő hozzáállással. Örkény írói magatartásában és az irodalomról alkotott gondolatai között megtalálható ez az eszmény is, ami saját szavaival megfogalmazva így hangzik: „Végül is ebben tudnám megfogalmazni a magam prózai hitvallását. Az igazság iránti vágyban egy olyan korban, olyan életpálya után, amikor az igazság kimondása mindig vagy majdnem mindig nehézségbe ütközött. Úgyszólván a hazugságok légkörében éltem le életemet elejétől legalábbis derekáig, s ilyenkor az emberben reakciószerűen fellép az a vágy, hogy nemhogy a hazugságot, hanem a hazugság lehetőségét is elkerülje.”²³

Dolgozatom ezen részénél ki kell térnem egy nagyon fontos irodalomelméleti kérdésre. A fentiek alapján egyértelmű párhuzamot lehetne állítani a krónikás és Örkény István személye között, és azt feltételezhetnénk, hogy a műben megjelenő narrátor azonos lehet a biográfiai íróval. Nem kívánom azt állítani, hogy Örkény István saját személyét szerette volna elbeszélői pozícióba helyezni. A problémakör tárgyalása azonban centrális

²³ SZABÓ B., *i. m.*, 72.

kérdés a mű értelmezése során. A pozitívizmustól kezdődően a formalizmuson át egészen napjaink irodalomértéséig központi kérdés volt a szerző szerepe az interpretáció során. A XIX. század eleji megközelítések még nagy hangsúlyt fektettek az író személyére, de legfőképpen életére. Az irodalmi műalkotásokat mintegy a korabeli történelmi háttér ismeretével közelítették meg, melyben a szerző is benne áll, tehát képviselője valamely irányzatnak, és műve bizonyosan ebben a koordináta-rendszerben értelmezhető. A különböző irodalomelméleti irányzatok ezt a biztos alapokon álló nézetet szépen lassan feloldották, és a dekonstrukció megközelítési stratégiája már abból indul ki, hogy a mű eleve bizonytalan alapon áll, és nem futtatható ki egyetlen jelentés megalkotására. Jelentések és horizontok vannak, melyek érintkezhetnek egymással, de sosem kizárólagosak. A szerzőt a posztmodern irányzatok az interpretációs folyamat során elválasztják művétől a szöveg teljes autonómiájának engedve teret.²⁴ A szöveg szemantikailag önálló egység, de vannak bizonyos esetek, melyek megkínázzák alkotójuk visszaemelését a teremtett mű mellé. Ilyen kivétel Örkény István is. Sok levél, interjú és esszé bizonyítja azt, hogy számára a saját élete volt a legnagyobb tanulság. Az a kor melyben élt, az a közép-európai valóság volt az, ami az ő látásmódját az abszurd és groteszk megszólalásmód felé vezette, s így alakult ki az a fekete humor, ami mindenki számára Örkényt jelenti. Az író személyének kiemelését nem abban látom, hogy ő saját életének élményeit dolgozza fel újra és ezen megélt szituációk köszöntenek vissza műveiben. Helyette egyfajta szemléletbeli áradás és változás helyezhető előtérbe. „Sajnos mindent, amit írásban értékesíteni tudtam (vagy majdnem mindent, hiszen írói hatásokat hál’istennek szép számmal befogadtam), életem élményanyagából szűrtem le.”²⁵ Szabó B. István szintén kiemeli az íróról szóló művében, hogy „1957-1958 után, a szilencium fogságában, Örkénynek bőven jutott ideje arra, hogy elméletileg is végiggondolja ars poeticáját. Nyilatkozataiban, cikkeiben később is gyakran hangoztatta ugyan, hogy „nem intellektuális író”, hogy nincs érzéke és érdeklődése az elvont, elméleti – különösen irodalomelméleti – konstrukciók iránt, s valóban: irodalomszemléletének végérvényes kialakulásához a megélt – életrajzi és történelmi-társadalmi – élmények meghatározóbban járultak hozzá, mint az elméleti stúdiumok, de írásai azt is tanúsítják, hogy ekkor mintegy rátalált a filozófiai irodalomban saját élményeiből kialakított nézetei teoretikus megfogalmazására.”²⁶ Az így kialakult világlátása több szereplő perspektívájába ágyazva

²⁴ BÓKAY Antal, *Irodalomtudomány a modern és posztmodern korban*, Bp., Osiris, 1997.

²⁵ ÖRKÉNY István, *A mesterség...*, i. m., 283.

²⁶ SZABÓ B., i. m., 62.

jelenik meg a regénytöredék folyamán, ezért nem húzhatunk párhuzamot a krónikás és Örkény István között, de jelentős szerephez jut az elemzés folyamán.

Örkény tulajdonképpen egyetlen helyzetre építi fel a regényt. Az 'itt és most' látszatát keltve műve centrumában a krónikással folytatott párbeszéd állnak. A verseny majdnem minden részlete ezekből a dialógusokból sejlik fel előttünk a különböző nézőpontok ellentmondásosságával együtt. A kérdés-felelet ritmusára szőtt helyzetben az író az, aki rákérdez a történetekre. A krónikához érkezve az események már a múlthoz tartoznak, tehát a tényleges szituáció által kínált kérdésekre a különböző jellemek előzetesen adták meg a választ. Az évkönyv szerzőjének kérdéseire így a második válaszadás következik, ami lehetséges, hogy nem egyezik meg a szereplők első feleletével. Az egyes részletekről általában kettő vagy több perspektívából értesül a szerző. A nézőpontok sokszor egymással ellentétesek, így az igazság lejegyzését nem segítik elő.

Örkény írói látásmódjában a szituációnak kitüntetett szerepe van. Hangsúlyozza annak fontosságát, hiszen minden történet strukturális alapját képezheti. „Eszerint a szituáció olyan egység, amely adott tulajdonságú individuumokból, azok relációiból, továbbá a tér és idő locusból áll, melyben ezen individuumok relációi érvényesek.”²⁷ Nem szabad megfeledkezni azonban a szereplők adott helyzetben kibontakozó attitűdéről sem. „(...) az írói ábrázolás lényeges pontja a szituáció. Pedig el kell ismernem, hogy „jellem” annyi van, ahány ember él és élt a földön, viszont a helyzetek száma – ha egy kis redukcióval élünk – nagyon is korlátolt. Én ugyan nem számoltam meg őket, de van annyi áttekintésem, hogy fölismerjem véges voltukat. (...) Azt persze, hogy valaki miként viselkedik egy adott szituációban, nagymértékben a jellem határozza meg. Engem azonban a szereplő hősnek csak az a pár kiválasztott vonása érdekel, amelyek abban a szituációban funkcionálisan érvényesülnek. (...) Márpedig változatos életem során nagyon változatos helyzetekbe sodródtam. S ha most visszapillantok rájuk, úgy érzem, hogy e sokféle szituációban az én jellemem, eltérően Thomas Mann vagy Proust hőseitől, nem bizonyult állandó jellegűnek. (...) Talán ez ébresztette bennem a gyanút, hogy nem a jellem a legfőbb hatóerő választásainkban és döntéseinkben, hanem a szituációnak van meghatározóbb ereje. A szituáció teszi föl a kérdést, és a jellem csak válaszol, legjobb vagy legrosszabb tudása szerint. De »kérdésben a felelet«, vagyis a kérdés leszűkíti a választások számát. A kérdést jól feltenni: ezen állok vagy bukom.”²⁸

²⁷ MAÁR Judit, *A drámai és az elbeszélő szöveg szemantikai vizsgálata*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1995, 38.

²⁸ ÖRKÉNY, *A mesterség...*, i. m., 282-284.

Az elbeszélői szölam elemzéséhez visszatérve észrevehető egy másik fontos tényező is: a narrátor pozíciója és látásmódja nem groteszk. A valóság szimmetriáját az elfogadott konvenciók alapján ítéli meg, így maradva a „realitás talaján”. Beláthatjuk, hogy ez a hagyományos regényszerkesztés kritikája. Az elbeszélő felütések tehát abszolút racionális hangvételűek. A krónikás azonban párbeszédes formában örökíti meg az utókornak az elhangzott beszélgetéseket, melyek leginkább kérdés-felelet formájában öltenek testet. Ezen dialógusokban jelennek meg az abszurd, parodisztikus vagy groteszk elemek, de nem a krónikás oldalán. Kitetszik ebből, hogy az egyik oldalon ott van az elbeszélő, a másikon meg a tatárfutás a résztvevőkkel és a különböző programokkal. A krónikás sematikus világlátása ütközik a tatárfutás kivételes állapotával, melyben minden rendkívül érdekesen alakul.

A 20 év után újra megrendezett tatárfutás megfelelő reklámozása precíz szervezési tevékenységet követel meg. A plakát ily formán kimagasló szerepre tett szert. A figyelem felkeltése és az érdeklődők nagyszámú megragadása ezért igényes, gondos szöveget kíván meg. Az első felhívás nem bizonyult elegendőnek a közönség toborzására, így másikat kellett fogalmazni: „Lesz ugyan Tatárfutás, de nők és gyermekek benevezése tilos. Betiltottuk az autók és motorkerékpárok részvételét, az egyenruhát viselő, a színvakságban szenvedő, továbbá büntetett előéletű személyekét, és ráadásul – bár a Tatárfutás mindeddig ingyenes volt – elég borsos nevezési díjat róttunk ki.” (134.) A szöveg felmond a plakátírás hagyományos tematikájának. Egy új koordináta-rendszer jelenik meg, melyben teljesen más retorikai eszközökkel lehet az emberek figyelmét felkelteni.

A regény felépítésében a *Műsorfüzet* tartalma is meghatározó. „Ez a díszes kiállítású füzet – címlapján a kettévágott csecsemővel – egyszerre több célt szolgál. Az első oldalon térkép mutatja a verseny hagyomány szentelte útvonalát, s mindjárt utána a Versenyszabályzat tizenegy pontja következik. Külön lapokon, perforált szelvények formájában található az ételmezési jegyek (reggeli, ebéd, vacsora, a diétásoknak fűszerszegény koszt), valamint az éjszakai szálláshelyek kiutalása. (Szállodák, penziók, sátor- és kempingtáborok, szénakazlak.) Ezután az óráról órára kidolgozott napi programot ismerteti a füzet...” (135.)

Az említett két szövegalkotási egységet az évkönyv szerzője azért hívja segítségül, mert a tatárfutásról mint ünnepről, illetve versenyről adnak tanúbizonyságot. Megalkotói a néphagyomány szervezői, így az egészről, mint szabályok által megalkotott objektív eseményről kap képet a befogadó. Ezek mellett természetesen személyes vélemények is kerülnek a krónikába. A legtöbb szubjektív közlés párbeszéd formában ölt testet, de ezen

kívül vannak E/1. személyben írt, s az íróhoz eljutott levelek, melyek ismét a narratív struktúrát terelik más fókuszba. Ezzel megváltozik a nézőpont, hiszen a szereplők szólalnak meg személyesen, de nem a krónikással való interakció fényében realizálódnak kijelentéseik, hanem tisztán önmaguk látásmódja dominál. Leghosszabb és leglényegesebb ilyen levél Ira Tatárka írása. „Ismeretlenül fordulok önhöz, író úr. Könyveit nem olvastam. Nevét emlegetni se hallottam. Csak azt tudom, hogy ön, mint az események krónikása és a szokások ismerője, némi felvilágosítással szolgálhat nekem.”(174.) A híres amerikai színész nő szavai megerősítésül szolgálnak az évkönyv készítőjével kapcsolatban. A személyes hangvételi írásokból sem hiányzik a furcsaság és az örkényi fekete humor. A szereplők lépten-nyomon átélnek a verseny különleges állapotát, s Baltazár Sándor levelében a következő eseményekről számol be: „Teljes a siker! Mindenki elégedett! Legföljebb húszan-harmincan adták föl a versenyt, mert a cigányok ellopták minden pénzüket. De emlékezzék szavaimra! Egy jó Tatárfutás fölé egy Holdba szállással... Valóban, a belovári cigánytanyára érve mintha egy ismeretlen bolygóra csöppentek volna sporttársaink!” (172.)

A regény narratív struktúráját tovább elemezve megjelenik még egy lényeges egység. Ez a jegyzőkönyv. Ez a formai egység E/3. személyű. A drámai műfajok jellegzetes vonását magán viseli, miszerint a felszólalók nevét mindig feltünteti, de a nevek után nem következik E/1. személyű megnyilatkozás, ám szükség esetén a szó szerinti idézés is megengedhető. Itt forr össze leginkább az epikai megformáltság a drámai vonásokkal. A regény mintegy az epika és a dráma határvonalán áll: minden elbeszélte történetnek van narrátora, aki a megtörtént eseményeket a befogadó elé tárja. Ezzel ellentétben a drámai művekben a történet síkja nem választható el a közlések, a dialógusok síkjától, hanem azzal egybeesik, pontosabban azzal azonos.²⁹ Örkény István félbehagyott alkotásában azonban a narratori sík egybeesik a párbeszéd szintjével, ami nem választható el a történet síkjától sem, így egymást kölcsönösen feltételező konstellációba kerülnek. A jegyzőkönyv megszerkesztettsége esetében az elbeszélői pozíció teljesen háttérbe szorul utat engedve a drámai jegyek érvényesülésének. Két jegyzőkönyv születik a 443. tatárfutás alatt. Az első előkészítője a másodiknak. A lopás után születő jegyzőkönyv, már nem a megtörtént dolgokat kívánja tisztázni, hanem azokat elpusztítani, így értelmezve át a történelmet. „*Lantos*: Mi egy esemény? Az Elnökség véleménye szerint egy *esemény* semmitmondó jelenség mindaddig, míg az *esemény helyes ábrázolása* végleges formába nem önti. (...) A cél tehát az, hogy az ábrázolás

²⁹ MAÁR, i. m.

pontos és élethű legyen, jobban mondva *tatárpontos*, illetve *tatárhű*. (...) Tény és való, hogy minden ábrázolás kérdése.” (200-202.)

Dr. Diebel Lóránt régész úr az első látogató az írónál. Feltárja a teljes valóságot a krónikásnak, miszerint az egész tatárfutás egy kitalált dolog. Így már a regény harmadik oldalán szembesülünk azzal, hogy egy valószínűleg soha nem létezett esemény teremtette meg a híres hagyományt. Az egész tradíció hamis alapokon áll, így egy fiktív, mesterségesen kigondolt, létjogosultságát elvesztő népszokással állunk szemben, melyben voltaképpen történelem-hamisítás játszódik le a már megmászott történelemben. Az ünnephez általában kapcsolódó pátoszt a régész egy alantas közléssel leplezi le: „Azt a híres Tatárfutást, úgy, ahogy van, alighanem az újjából szopta valaki.” (119.) A mű legelején lelepleződik a tatárfutás igazi arca, melyet fennmaradt bizonyítékok támasztanak alá, így eljutunk az ünnep és az évkönyv ellentmondásos mivoltáig, mely abban ragadható meg, hogy az író a „tatárhű” fogalmazásra törekszik, azzal a ténnyel a háttérben, miszerint ez eleve lehetetlen, mert a tradíció múltja hazugságon alapul.

Győzedelmeskedhet-e az igazság a hazugság felett? Örkény István létbölcseleti regényt kívánt papírra vetni, s az életben érvényes ellentmondások mellé szeretett volna kérdőjelet állítani. Az olvasó belekeveredik egy hamis történet megalkotásának folyamatában, melyben a krónika szerzőjén áll vagy bukik minden. Lehet, hogy nem ismert író, és lehet, hogy látásmódja sematikus, de épp ezért törekszik mindent a valóságnak megfelelően reprezentálni. Írói tevékenysége és személyisége naivitáson alapul. Nem ért egyet az elnök úr történelemkorrigáló eljárásával, de elvei mellett nem áll ki, s könnyen meggyőzhetővé válik arról, hogy egy kis retorzió nem fog ártani senkinek.

- „ (...) Írja hát, író úr.

- De mit s hogyan? Azt még talán meg tudnám oldani, hogy a jelen, illetve a jövő szemszögéből nézve némi eltéréssel értelmezzem a tényeket. De ha ugyanazt a dolgot két, homlokegyenest ellenkező beállításban írom le, akkor egy árva szavamat se fogják elhinni.” (243.)

Népszokás, verseny, „sűrített lét”

A *Tatárfutás*ban mindenki a néphagyomány körül mozgolódik: minden szereplőnek benne van az identitástudatában, sőt sokak egyenesen életük fénypontját látják az ünnepben. A regény középpontjában tehát a Tatárfutás áll, és mindenkinek más a hozzá fűződő viszonya. Abban azonban egyetértenek a tatárfutók, hogy az egész hagyomány egy különleges állapot, melyben bármi megtörténhet. Mindenki más oldalról közelít a fontos eseményhez, így különböző szemszögekből alakul ki egy teljesen heterogén perspektívaháló, melyben szépen lassan felsejlik az olvasó előtt, hogy milyen színes hagyományról van szó, és hogy miért olyan megbecsült és nevezetes ez az ünnep.

A téma kísértetiesen hasonlít a *Vérrokonok*hoz: „Ez a darab a szenvedélyről szól, hősei tehát nem a valóságos térben, hanem megszállottságuk mágneses erőterében mozognak.”³⁰ A szenvedély mindent körülvesz a *Tatárfutás*ban is, mely állásfoglalásra és tettekre készíteti a szereplőket. Létay Vera a drámával kapcsolatban egy nagyon fontos felismeréshez jut, mely a két mű kimutatott párhuzama miatt érvényes a csonka alkotásra is. A fekete humoráról híres íróról szóló könyvében az abszurd drámával kapcsolatosan megjegyzi, hogy „Örkény naivságot tettető, szellemes okfejtésével azt a látszatot kelti, mintha az abszurd dráma dramaturgiai fogásaival együtt a világkép mindent mindennel helyettesíthető abszurditását is átvette volna. Mintha groteszk furcsaságokból, fanyar humorból, már-már patetikus fájdalomból szőtt darabja az általánosságok, az elvont szenvedélyek senki földjén játszódna. Mintha a hit és a fanatizmus drámája létezhetne általában, függetlenül attól, hogy mi ennek a hitnek a tartalma, mi ennek a fanatizmusnak a mozgatóereje. (...) Örkény új drámája (...) tulajdonképpen abszurd helyzetekben, bohóctréfákban, bizarr példázatokban oldott történelmi önvizsgálat, fájdalmasan önironikus színpadi esszé (...).”³¹ Félbehagyott műve ugyanazt a lehetőséget kínálja, mint drámája. Szól a szenvedélyről, az emberi vágyakról, a nagyotakarásról, általánosan ez emberi élet céljairól, válaszkéréséről, de nem nyújt megoldást az olvasónak, hanem abszurd, ironikus és néhol groteszk mázzal vonja be őket és visszairányít minket önmagunkhoz, így állítva fel a kérdőjeleket.

A fent említettek tehát nem teszik lehetővé a hagyomány egyoldalú megközelítését, így nagyon fontos kérdéssé válik, hogy mi is a Tatárfutás voltaképpen? „Abban a városban,

³⁰ LÁZÁR István, *Örkény István alkotásai és vallomásai tükrében*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979, 308.

³¹ Létay Vera gondolatát Lázár István művéből idézem. (LÁZÁR, i. m., 311.)

mely történetünk legfőbb színhelye, évszázadokig virágzott egy érdekes népszokás. Június 24-én, a nyári napforduló ünnepén, megkondultak a harangok, s a lakosság zöme, asszonya és embere, örege és fiatalja, tehát akinek keze-lába volt, összegyülekezett a Hősök terén. Innen indultak el – régebben templomi zászlók alatt, a *Dies irae*-t énekelve – több napos, fárasztó vándorútjukra. Bejárták a környező városokat és falvakat, hegyeket, völgyeket, erdőket, vizeket, és kifáradva bár, de valami megújulással a szívükben, nyolcad- vagy tizednap hazatértek. Ez a Tatárfutás.” (117.) Egyfelől tehát számba kell venni népszokás mivoltát, miszerint a történelem homályaiba vesző gyökerei vannak, s korról korra öröklődnek a felnövekvő generációkra, így teremtve meg a szubjektum identitástudatát. A népi hagyományok általában közösségi jellegűek, melyben a különböző emberek egy röpké időre összejönnek. A tatárfutás sem kivétel, csak annyiban más, hogy népszokásbeli sajátosságai mellett megjelenik egy másik arca: a verseny. Gondosan kidolgozott szabályrendszere van, s a „tatárfutó” cím elnyerése a tét. A verseny leírását és szabályzatát a műsorfüzet tartalmazza. „A füzet ugyanis igazolásul is szolgál, mert minden versenyzőnek minden versenynapon be kell ültetnie a hivatalos pecsétet, annak jeléül, hogy betartotta az előírt útvonalat. Aki a füzetet elveszíti, kiesett a versenyből. A »tatárfutó« címet csak az viselheti, aki a célba érkezés, illetve a tatárbúcsú órájáig megőrizte füzetét, és minden pecsétje megvan.” (136.)

Örkény István fennmaradt jegyzeteiben megtalálható saját válasza a kérdésre. Ez már egy magasabb szinten közelít az ünnep felé, s ezzel transzcendens távlatok kapuit nyitja meg: „A Tatárfutás sűrített lét és felgyorsult élet. Mindenütt ott lenni, mindenben részt venni, »két nap a világ«, ki tudja, mikor lesz megint Tatárfutás. Érzelmek lobbanása, hamvadása – egyidejűsége. Ahogy az érzelmek, indulatok a 20. században felgyorsulnak, sűrűsödnek, felhígulnak, elerőtlenednek. Az ember és a Tatárfutás éppoly elválaszthatatlan fogalmak, mint lábak és a mozgás.” (462.) Objektíven tehát két vonását összegezve lehetne meghatározni a tatárfutást: néphagyomány, mely verseny formájában zajlik le. Ehhez adódik hozzá, sőt ezt sokszorozza meg az Örkény által kijelölt út, mely egzisztenciálisan és univerzálisan is létmegalapozó és létfenntartó szerephez juttatja a közösségi népszokást. A következőkben azt igyekszem megvizsgálni, hogy ehhez az objektív, tárgyilagos eseményhez, hogyan adódnak hozzá a szubjektum egyedi vonásai, s ezáltal hogyan válik lételméleti, identitásképző kérdéssé a tradíció világa.

Lantos doktor és Baltazár az üzletet látják a tatárfutásban. Mivel nem került megrendezésre 20 évig a verseny, így a forgalom és visszaesett, sőt „amióta nincs Tatárfutás, elöregedtek e szőlők, hanyatlásnak indult az export, nyakunkon maradt a bor, melyet

mostanában potom pénzen kénytelenek vagyunk eladni a kozocsai pezsgőgyárnak.” (122.) Ők elsősorban a pénzt és az üzlet virágzását köszönheték az évente megrendezett népszokásnak. A materiális oldalát ragadják meg e híres ünnepnek, így a megélhetés forrásaként tekintenek rá. Azonban az első látogatók között megszólaló Baltazár elnök ezek mellett elismeri, hogy a verseny „egyedülálló csoda az emberiség történetében.” (127.) Szemében a népszokás egy történelembe visszanyúló kollektív tudat, mely életkérdéssé vált a századok folyamán. Ő az, aki minduntalan párhuzamba állítja a történelmet a jelennel, így igyekezve minél nyomatékosabb létjogosultságot adni a hagyománynak. *Miért nincsenek többé keresztes háborúk?* című munkájában pedig a témakör gyakorlati oldalával foglalkozik. Ennél azonban bonyolultabb kérdésre keresi a választ. A 20 év után ismét megrendezett ünnep sorsfordító szereppel rendelkezik, hiszen az utolsó tatárfutás résztvevői szétzüllöttek, megkérdőjelezve ezzel annak központi szerepét. „Író úr, mi itt a kérdések kérdése? Az, hogy a huszadik század civilizált és kényelemszerető emberének kell-e valójában a Tatárfutás, hasznára, öröme szolgál-e, vagy pedig végleg a múlté lett-e ez a nagyszerű vállalkozás.” (126.) Erre igyekszik megtalálni a választ a regény folyamán, és nehezebbre esik elfogadni a bukás gondolatát. Kész rátérni a történelemhamisítás útjaira is, míg végül a régész szavai végérvényesen rá nem teszik a pecsétet a kudarc megmásíthatatlanságára.

Dr. Diebel Lóránt régész úrnak van talán a legkiemelkedőbb szerepe az ünnep eredetét és ezzel az általa hordozott értékeket illetően. Ő a legelső látogató az írónál, aki már a feljegyzések elején megörökíti szavait, miszerint a Tatárfutás egy teljesen fiktív, kitalált dolgon alapszik. A fordulat azzal veszi kezdetét, hogy ő ezt szakemberként nem ismeri el, hiszen karrierjének ez adta meg az fundamentumát. „De én azért hazudtam, hogy megszerezsem – akkor még – a kis fizetésű és másodrendű másodrégészi kinevezést, vagyis a becsületesemet nem is egy tál, csak egy tányér lencséért kótyavetyéltem el...” (207.) Olyan információ birtokosa, amely gyökeresen megváltoztatja a tényeket. A hazugságban élés tudata nem hagyja nyugodni, ezért le akarja leplezni a hamisságot, de kísérlete nem éri el a kívánt hatást. Az ikonlopásban látja a lehetőséget az emberek szemének felnyitására, hiszen „ebben a városban senki sem az, aki. Mindenki hazudik önmagának. A hazugság mindent körülvesz, mint egy óriási magzatburok. Hazugság a múltunk, a tatárjárástól kezdve, a Tatárhalmon és a Tatárfutásokon keresztül mind a mai napig...” (207.) Az ikon eltulajdonítása azért is kulcsfontosságú számára, mert a sok álnokság és kétszínűség között valódi értéknek tűnik szemében. A hazugság azonban hatalmas méreteket öltött, és az is kiderül, hogy az ikon sem volt valódi. A tatárfutást tehát teljesen körbeveszi a hazugság, így egyetlen kivezető út csakis

az igazság kimondása lehet. Örkény István szavait idézve a következő ítélet születik: „Mint minden, ami hazugságra épül, ez a Tatárfutás is egy kártyavár. Az első fuvallatra összedől. Ez a diebeli morál végső képlete.” (466.) A régész az igazság birtokosa, jól látja a hazugság hálóját. A tatárfutók egy hamis tradícióban hisznek, mely feltételez egy kollektív tudatot, egy közös pontot az emberekben, mely a történelem folyamán megőrzött hagyományra épül. Azzal, hogy lelepleződik a hazugság, ez a kollektív kapocs is elveszti szilárdságát, s egy közösséghez való biztos hovatartozás tudata értékelődik fel. A személyes identitástudat is a tatárjárás körül szerveződik meg. A szereplők egytől egyig központi, szubjektumalkotó és – alakító erőként fordulnak a hagyomány felé. Nemcsak a kollektív tudat kerül válságba, hanem az egyedített szubjektum is. A hazugság leleplezése a tatárfutók öndefinícióját semmisíti meg.

A regény folyamán fokozatosan bontakozik ki a katasztrófa a félreértések és a nem várt szituációk tengelyén. Diebel Lóránt az ikonlopással szeretett volna bosszút állni, azért mert ő maga közreműködött a hazugság elmélyítésében. Érdekes magatartás ez, mert hibájának helyrehozását nem a hamisságok leleplezésében látja, hanem a lopás aktusát hívja segítségül sikertelenül, s majd csak a tatárfutás lefújása után értesülünk arról, hogy a kozocsi viharos események őt is szóra bírták. A történeteket azonban nem a régész úr meséli el az évkönyv szerzőjének, hanem Baltazár elnök úr adja tudtára. A két ellentétes nézőpont itt találkozik össze: az elnök úr, aki a tatárfutás történelmét szem előtt tartva igyekszik azt megóvni a kudarcától, s a régész úr szavai, melyek az igazságot adják tudtul. Azzal, hogy az elnök idézi fel Diebel szavait, s eljut a kimondás aktusáig, találkozik az igazsággal, ami által megszakad a történelem-hamisítás aktusa: „... a Tatárfutás közönséges humbug! Ő, aki saját kezűleg föltárta az összes XIII. századbéli sírokat, végre ki meri mondani az igazságot, nevezetesen, hogy az egész környéken, se közel, se távol egyetlen tatársír sem található. Ha pedig nem jártak erre felé tatárok, akkor tatárfutás sem létezhetik, s ennél fogva mindazok, akik itt vacsoráznak, és tatárfutóknak képzelik magukat, egy óriási szemfényvesztés nevetséges áldozatai, én pedig, mármint az elnök, közönséges szélhámos vagyok...” (247.) Nem képes egyedül megfogalmazni, s önállóan kimondani a hagyomány működésképtelenségét, így E/3. személyben idézi fel a hamisító szavait, s így jut el az valóság racionális megközelítéséhez.

Az utolsó állítólagos tatár, Kandra Ottó – aki még él, és a megrendezett versenyen is részt tud venni – közeledése a hagyományhoz meglehetősen: „Én minden áldott esztendőben, óramű pontossággal, június 24-én elindultam és végigfutottam az ősi útvonalat, akár volt Tatárfutás, akár nem, amitől fálnak mentek az illetékesek.” (142.) A hetvenszeres tatárfutó már nyolcvanöt éves, de még mindig azon fáradozik, hogy az ősi ünnep fennmaradjon. Az

orvos szerint szívelégedetlenségben szenved, amit azonban az öreg tatár minduntalan megcáfol. A regény folyamán kétszer „hal meg”, mely lehetetlenségével groteszk atmoszférát kölcsönöz személyének. Vicc tárgyává teszi az életet lezáró aktust, s úgy bánik vele, mintha ő uralná azt, s nem fordítva: „Odafönt aztán, agy öreg diófa árnyékában, hirtelen földhöz csaptam magam, és egy akkora szívrohamot produkáltam, hogy egészen belekékült a szám.” (145.) Tetteinek üzenete van. Ő nem azt kívánja bizonyítani, hogy élő hagyomány-e a tatárfutás, hanem példát szeretne állítani. „Bizonyítani, hogy az ember nem birka, hanem sorsának büszke ura, akinek – persze csak a tatárfutás kivételes körülményei között – szabad választása van.” (234.) Azonban a tanítás nem éri el célját. Szirák Péter monográfiájában a *Pisti a vérzivatarban* kapcsán hívja fel a figyelmet arra, hogy a darabban ugyanúgy megjelenik a „tanítás és a példázatosság kudarca”.³² Második próbálkozását az első sikertelensége indokoltta teszi, de másfelől hiteltelenné. A szőlőhegyen történt eseményeket követően egy térdig érő vízbe fullad bele, majd holttestének eltűnése után ittasan jelenik meg. Viselkedése és alantas magatartása nem tűnteti fel őt „példaképként”. Mindkét oldalnak – a többi tatárfutónak és Kandrának – megvan a maga hibája. Az emberek is megváltoztak, és Kandra viselkedése ellenére sem képesek felismerni kétszeri halálának üzenetét. Fanatikus tatárfutó lévén minden lehetőséget a hagyományban lát. Lázad tehát a tatárfutás autonómiájáért, és tetteivel igyekszik bizonyítani, hogy az ünnep „nagyszerűsége épp abban rejlik, hogy az ember kiszakad a nyájból, megszűnik birka lenni, és megnyílik előtte a szabad választás lehetősége.” (233.) Tagadja, hogy ehhez mesterségesen felállított keretek illetve szabályok lennének szükségesek. Magatartása éppen azért különös és groteszk, mert nem illik bele abba a koordináta-rendszerbe, amit a szervezők kínálnak számára. Kandra perspektívája nem életet ajánl halál helyett, vagy fordítva, hanem azt mutatja meg, hogy a választás szabad: „Számptalan lehetőség kínálkozott, kezdve az agyvérzéstől egészen a fagyaltmérgezésig... Ezeket azonban, alapos megfontolás után, elvetettem mint semmitmondó hatástalan halálnemeket... (...) Ha viszont én, 191 centiméteres testmagasságommal belefulladok a térdig érő vízbe, attól mégiscsak fölkapják a fejüket ezek a szerencsétlen, félrevezetett emberek.” (235.)

A negyedik fejezetben lép színre Vitkovic Szliva, az ifjú bolgár. Hasonlóan az öreg tatárhoz, ő is élete középpontjába állította az ünnepet. Heves szenvedéllyel viselteti magát a tradícióval szemben, s egész életét arra tette fel, hogy kitűnő tatárfutó váljék belőle. Felmenőitől hozott hagyomány szerint Szliva is azt a nézetet vallja, hogy a 443. tatárfutás már

³² SZIRÁK, *i. m.*, 288.

nem olyan, mint régen volt és a résztvevők egy része méltatlanul nevezi magát tatárfutónak. Szenvedélye nem ismer határokat. Örkeny az abszurdig fokozza magatartását, és az ifjú cselekedetei mögött meghúzódó fanatizmust. „Családom már születésemkor bennem látta a legközelebbi Tatárfutás hőst. Nem jártak iskolába, nem fogtak munkára, kizárólag erre neveltek.” (190-191.) Az alig 20 esztendőes ifjú kidolgozta a tatárfutás filozófiáját. „Én tisztelt uram, az állatokból indultam ki. Őnekik a halál egy ismeretlen, élet utáni valami csupán, hiszen nincs meg bennük a halál tudata. És mégis, az állat, ha veszély fenyegeti, ösztönösen menekül... Mi azonban tudjuk, mi vár ránk: az élet tehát, a mi szemünkben, egy halál előtti állapot csupán.” (192.)

Szliva gondolatát megszakítva ki kell térnünk Örkeny halállal kapcsolatos véleményére. Egyik vele készült interjúbán a következőt nyilatkozta: „Mert azt hiszem, a haláltól való félelmet nevetségessé kell tenni. Ez a meggyőződés a háború alatt formálódott ki bennem, amikor, szerencsémre, nagyon közel kerültem a halálhoz. Megéltem azt az abszurd, minden logikával dacoló helyzetet, amikor az ember fekszik egy bajtársával a fűben, a kék ég alatt, aztán egyszer csak robban egy gránát, és a bajtársunk halott. Ettől bizony elfelejti az ember mindazt, amit addig megtanult, elveszti a halálfélelem képességét, és egy életre felszabadul.”³³ A regény több pontján találkozunk az író által említett gondolattal, azonban az utolsó tatár személye az, akiben ez olyan természetességgel ölt testet, hogy kétség sem férhet ahhoz, hogy ilyen tettet lehetséges véghezvinni. Örkeny amerikai élményei után gondolkodott el azon, hogy vajon miért nem beszélnek az emberek a halálról, és miért irtóznak még a gondolatától is? A *Dying* című amerikai dokumentumfilmmel való találkozása alakította ki benne az ötletet, hogy a haldoklást, és a halállal való dacolást nyilvános keretek között a magyar közönség elé tárja. A *Tatárfutás* is explicit módon tükrözi állásfoglalását, és felsejlik benne alapvető elképzelése, miszerint „az ember a legtermészetellenesebb létező, hiszen ő az egyetlen élőlény, amely tudja, hogy a létezése véges. Mi tudjuk, mi vár ránk, tehát szembenézhetünk vele – esetleg még a televíziós felvevőgép előtt is.”³⁴ *Rózsakiállítás* című kisregénye, mely 1976-ban jelent meg, tehát a *Tatárfutás* után, pontosan az előbb említett gondolatra épül. Témája és regényszerkezeti felépítése miatt egyaránt hasonlóságot mutat félbehagyott művével. Szabó B. István hangsúlyozza a kisregényben előtérbe kerülő polifon regényszerkesztést: „A rövid, tévéjátékszerűen pergő fejezetek mindig más nézőpontból mutatják be az eseményeket, levelekkel és más dokumentumokkal sűrűn tagolva. A

³³ ÖRKÉNY, *Párbeszéd...*, i. m., 186.

³⁴ *Uo.*, 343.

cselekmény itt is kétszintű: egyiken a kiválasztott három szereplő életének utolsó szakasza, a másikon az erről készülő tévéfilm készítésének története játszódik.”³⁵ Ugyanilyen sokrétű, színes regénykonstrukció jelenik meg a *Tatárfutás*ban. A fentiekben már rávilágítottam arra, hogy levelek, jegyzőkönyvek, vagy éppen a műsorfüzet beemelése tarkítja a palettát. Ez természetesen nemcsak arra szolgál, hogy különböző perspektívák jelenjenek meg, hanem arra is, hogy sokkal reálisabbnak, kézzelfoghatóbbnak, közelebbinek érezze a befogadó a hagyományt, s így azonosuljon a tatárfutás példátlan mibenlétével. A cselekmény kétszintűségének megvilágítása is parallel vonásokat mutat. Csonkán maradt könyvében hasonlóan sejlik fel előttünk a téma: az első szinten a szereplők élete, és az ünnephez fűződő kapcsolata áll a középpontban, a másikon pedig teret kap a tatárfutás ideje alatt készülő évkönyv írása, és megalkotásának nehézségei.

„A halál nem az élet eseménye. A halált megélni nem lehet.” Ez a Wittgensteintől származó idézet lett a *Rózsakiállítás* egyik mottója. A mű „arról igyekszik képet adni, hogyan megy végbe a halál – költői hangulatok, elvont tételek magyarázatai nélkül.”³⁶ A *Tatárfutás*ban is jelen van ez a fajta „lecsupaszított” halálértelmezés, de éppen annak megélhetőségéről szól. Kandra viselkedése, és jellemző attribútuma, miszerint a lét és a nemlét határán mozog, alátámasztja ezt. A verseny filozófiáját kidolgozó Szliva pedig hangsúlyozza, hogy „a halál a teljes koncentráció” (192.), s voltaképp „a tatárfutás ugyanez, de nem a halál, hanem az élet oldalán, a meghaláshoz hasonló, sűrített, felfokozott lét.” (192.) Ezzel a teljes metaforával tehát fennáll az azonosítás a két fogalom között. Így, ha a hagyomány teljes koncentráció, a fentiek alapján arra a következtetésre jutunk, hogy a tatárfutás maga a halál, de az élet oldalán. Végeredményben pedig eljutunk a lényeghez, mely feltartóztathatatlanul oda vezet, hogy az élet egyenlő a halállal. A mű tehát annyiban reflektál a fent idézett wittgensteini gondolatra, amennyiben azt az üzenetet hordozza, hogy a halálnak tekintett élet által lesz megélhető az elmúlás, amelyben nem egymást felváltó erőkként, hanem egymás mellett egy időben hasonló tulajdonságokkal felruházva jelennek meg.

E. M. Cioran halálról szóló gondolataival sokat foglalkozott Örkény István. A román származású franciául író filozófus egyik tanulmányának fordítási kísérletei megtalálhatók az *Önéletrajzom töredékekben* című kötet jegyzetei között. Cioran a maga fanyar iróniájával közelíti meg a témát. Nézetei szerint azért olyan misztikus a halál, mert nincsenek pontos ismereteink róla: „Semmi kapcsolatban nem lévén értelmi szintünkkel, mint annyi más

³⁵ SZABÓ B., i. m., 103.

³⁶ BÉLÁDI Miklós, A „Rózsakiállítás” = *Tengertánc. In memoriam Örkény István*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Nap Kiadó, 2004, 287.

magánprobléma, a halál egy *megismerés nélküli* tudásnak van fenntartva.”³⁷ Megközelítésében nagy hangsúlya van a halálhoz való viszonyulásnak. A halálfélelem feloldása a cél, hiszen ha rettegésben élünk, nem élünk, mert mindig ott lebeg szemünk előtt félelmünk tárgya. Kandra alakja ezért is jelentős, hiszen játékként tekint a halálra, amit tréfa tárgyává tesz. Olyan természetességgel kezeli, mintha az élet és a halál egy időben egy helyen egyszerre érvényesülhetnének. E kontextusban válik Cioran egy másik gondolata kiemelkedővé, miszerint „a halálnak csak akkor van értelme, ha az élet valamennyi sajátos tulajdonságával felruházzuk.”³⁸

Mind Kandra, mind Szliva személyében kifejezést nyer számos olyan gondolat, melyet Örkény István interjúkban, vagy írás formájában kifejtett. Észre kell vennünk azonban a két szereplő között megfeszülő ellentétet. Az öreg tatár már élete végén jár, míg az ifjú bolgár élete tulajdonképpen a 443. tatárfutással kezdődik el. A közöttük fennálló oppozíció ellenére mégis felfedezhető egy érdekes összefüggés: a fiú filozófiájára Kandra adja meg a választ. „Szerény véleményem szerint, a halál a teljes koncentráció. Voltaképpen azt jelenti, hogy egyetlen célnak, a megsemmisülésnek rendeljük alá minden testi és szellemi energiánkat. A Tatárfutás ugyanez, de nem a halál, hanem az élet oldalán, a meghaláshoz hasonló, sűrített, felfokozott lét, mely arra képesít bennünket, hogy minden életerőnket összegezve, erőnket felülmúló, nagyszerű tetteket vihessünk végbe.” (192.) A fiú szavainak Kandra Ottó a beteljesítője, hiszen kétszeri halála és feltámadása minden emberi értelmet meghalad. Ő azon generáció képviselője, amire a fiatal fiú megállás nélkül utal: „A régiek persze, az igazi Tatárfutók sokkal kedvezőbb helyzetben voltak. Minden percük, minden mozdulatuk egyszerre kínálta a létet és a nemlétet, a fenyegetettséget és a menekülést.” (192.) Az utolsó tatár, e mezőny legidősebb tagja, ennek a régi generációnak a képviselője. Teljesen igaz rá a fiú állítása, miszerint a lét és a nemlét határán áll. Kétszer megismételt halála elegendő bizonyíték arra, hogy minden mozdulata kétértelmű. Tulajdonképpen bárhol, bármikor képes az elmúlás aktusát produkálni, s így próbál kérdőjelet állítani azon tatárfutók számára, akik már nincsenek ezen képesség birtokában. „Cél: megszabadulni a halálfélelemtől – és megnőni. Ha megszabadulunk a halálfélelemtől, önmagunk fölé tudunk emelkedni. Túlélni magunkat.” (467-468.) Az örkényi jegyzet is egyértelmű utalás Kandra viselkedésére, aki elérte a célt, de sajnos nem sikerült a kívánt hatást kiváltania, mert az idők folyamán az emberek is megváltoztak.

³⁷ E. M. CIORAN, *A létezés kísérlete*, Nagyvilág, Bp., 2008, 173.

³⁸ *Uo.*, 173.

Szliva fent idézett szavai alapján a tatárfutás „sűrített, felfokozott lét”. Örkény a háborút definiálja hasonlóképpen párhuzamot húzva a művében kitalált fikció és a háború között. „Ha most felidézem, hogy mi él bennem még ma is a háborús emlékeim közül, akkor az nem a borzalmak sorozata, az állandó halálveszély, hanem az, hogy soha ilyen közelségben és ilyen polarizált feszültségben nem láttam egymás mellett az ember képességét a jóra meg a rosszra. Ez abból fakad, hogy a háború sűrített lét, amilyen sűrített egy színpadi helyzet, azzal a különbséggel, hogy a háború vérre megy.”³⁹ Örkény tulajdonképpen egy hasonlóan abszurd helyzetet szeretett volna megalkotni regényében, mint amilyen a második világháború volt álláspontja szerint. A párhuzam felállítása egyértelmű, de az a paradox állapot, mely mindkét oldalon ott van, már problémásabb. Az író szerint „ha volt abszurd helyzet, a mienk az volt. Foglyai voltunk egy olyan országnak, melyre fegyverrel támadtunk, holott az soha semmiben sem vétett ellenünk.”⁴⁰ Művében ez az ellentmondásos szituáció abban rejlik, hogy a verseny folyamán a tatárfutók menekülnek, hiszen abból a történelmi tényből nőtte ki magát, hogy az emberek a tatárjárás idején elfutottak a betörők elől. Az azóta versennyé lett hagyományban azonban nincsenek üldözők, csak a menekülés. A tatárfutókat senki sem üldözi, így nem fenyegeti őket veszély sem, csak menekülnek a szokás megszabta előírás szerint. A tatárfutás pszichológusa éppen azt igyekszik alátámasztani, hogy ennek milyen negatív lelki hatásai lehetnek. File doktor végigszolgált a világháborút, így tapasztalatai is alátámasztják nézeteit, valamint a „menekülés lélektana” lett a szakterülete. „Az üldözöttnek nincs választása: neki futnia kell. De azt a szerencsétlen tatárfutót nem kergeti senki. Ő ok nélkül fut, bele a vak világba, mint egy ámokfutó. Az ámokfutót azonban, igen helyesen, elmebajosnak tekintjük, aminthogy, egészen természetesen, még egy makkegészséges versenyzőnek is előbb-utóbb megzavarodik az elméje, ha ok nélkül kénytelen menekülni... Ez magyarázza, hogy ötszáz év óta botrányba fulladt minden tatárfutás, és most se lesz másképpen, ha jól meg nem kerget bennünket valaki.” (137-138.) File doktor felhívja a tatárfutás kezdetén az író figyelmét arra, hogy a verseny eleve kudarcra van ítélve. Mellette a régész úr beszámol a már említett hamisságról. Észre kell venni, hogy a krónikásnak már a kezdetek kezdetén kezében van két kiemelkedő tény, melyre nem fordít elegendő figyelmet. A két doktor megosztja vele az igazságot, de mind a ketten elhárítják maguktól a felelősséget. Szavaik fontossága ezzel fokozatosan gyengül, s eljutnak odáig, míg egy kompromisszumképes megoldás születik,

³⁹ ÖRKÉNY, *Párbeszéd...*, i. m., 77.

⁴⁰ *Uo.*, 79.

melyben a tudományos vélemény alárendelődik a hazugságnak. Az évkönyv készítője ezzel megelégszik, és tovább írja krónikáját.

A verseny szervezésében, és a szabályok megalkotásában a loholónak van a legnagyobb szerepe. E pozíció kialakulása régre nyúlik vissza: „Még a középkorban, amikor fullajtárok és inasok hozták-vitték a híreket, alakult ki ez a munkakör, a verseny mindennapos, apró-cseprő ügyeinek elintézésére. Fárasztó beosztás, mely sok mozgékonytságot, életrevalóságot és kezűgyességet kíván. Mint érdekességet megemlítem, hogy a mostani Tatárfutás loholója véletlenül azonos a húsz évvel ezelőtti verseny győztesével.” (130.) – fejti ki az elnök úr beszámolójában. A loholó, azaz Bandi, azonban azért nagyon fontos, mert „szokásjog szerint mindig az előző verseny győztese szabja meg az új Tatárfutás versenyszabályait.” (130.) Ő az, aki a verseny gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. Arra törekszik, hogy az ünnep ideje alatt minden akadályok nélkül menjen végbe, tehát teljes erejéből azon munkálkodik, hogy a tatárfutás mindenki számára különleges állapot legyen. Szervezői tevékenysége folyamán számításba vett minden olyan lehetőséget, ami gátolhatja a verseny zavartalan lefolyását. Még azt is előre tudta, hogy az ikont el fogja lopni valaki, arra azonban nem számított, hogy az események Kozocsán ismét radikálissá válhatnak, s mint minden tatárfutáson, most is kitör a katasztrófa. A helyzet teljesen paradox, hiszen mindenki ettől rettegett a leginkább és ezért szervezték meg percre pontosan a verseny lefolyását. Örkény is kiemeli közösségteremtő munkáját: „Együtt lenni, együtt menni, együtt megérkezni és aztán a következő Tatárfutásig együtt maradni. Az együttlét a lényeg. Az ember eredendően közösségi lény, csak elfelejtett közösségben élni. (...) És hogy ez a sok száz ember szétzúllik-e, vagy összeforr, abban a loholónak nagy szerepe van.”(463.) Munkaköri feladatai teljes aktivitást követelnek meg tőle. Folyamatosan csinál valamit, jön-megy, cselekszik. A cselekvés határozza meg személyét, és munkáját. Elérkezünk egy másik nagyon fontos örkényi gondolathoz, mely esszenciálisan meghatározta világlátását: „(...) az embernek a cselekvés az utolsó és egyetlen reménye. Ez, ha átteszem groteszk közegbe, úgy fogalmazható, hogy cselekedni kell még akkor is, ha a cselekvés már értelmetlen, céltalan.”⁴¹ Bandi folyton szervezkedik, és feladatot old meg feladat után. Nem tudja azonban, hogy tettei egy hamis, kitalált hagyományt éltetnek, melyben mindent körülvesz az álnokság és a hazugság. Éppen azért dolgozik keményen, hogy ennek ellenére valóban minőségi legyen a szervezés, és megóvja az életét megváltoztató hagyományt a kudartól, és az együttlét hangulata és színezete méltó legyen e különleges állapothoz. Valójában értelmetlen minden

⁴¹ ÖRKÉNY, *Párbeszéd...*, i. m., 355.

erőfeszítése, mert 443. alkalommal sem tudják megakadályozni a katasztrófát, s az is kiderül, hogy az egész hagyomány fiktív alapokra vezethető vissza, és az emberek is megváltoztak. Az együttlét már nem olyan, mint régen volt, s ebből a perspektívából Bandi törekvései sem bizonyulnak sikeresnek. Indokkal írja tehát Örkény feljegyzéseiben, hogy a befejező részben – ami nem készült el – „már nincs rá szükség, az élet átlépett rajta, nevetséges veterán lett belőle, aki örökké a húsz év előtti hősi küzdelmet meséli, mindenki menekül előle.” (464.)

M. Ladányi Margit gimnáziumi tanárnőnek is különleges változást hozott a verseny. A tanárnő többször megfordul az évkönyv szerzőjénél, azonban az író nem ismeri meg őt egyik alkalommal sem. Örkény az abszurdig fokozza ezt is, hiszen nemcsak ő nem ismeri fel, hanem volt férje sem tudja megkülönböztetni őt másoktól. A tatárfutás különleges állapota ragadta magával a tanárnőt is: „És akkor minden, de minden sikerült nekem! Ezt talán maga el se hiszi, mert csak így lát engem, húsz évvel öregebben, amikor már nem hasonlítok senkire, illetve, ami még rosszabb, már mindenkire hasonlítok.” (183.) Az akkor kialakuló identitása, és a verseny által megformálódott szubjektuma homogén volt. Akkor kezdődött voltaképp az élete, de az évek alatt, míg nem volt tatárfutás, ez a homogén szubjektum felaprózódott és beolvadt a szürke átlagba. Elmondható tehát, hogy a tanárnő identitása a hagyomány körül épült fel, s a verseny elmaradásával ez napról napra bomlott szét. „Lassan, észrevétlenül, ahogy az ember, ha nem gyakorolja, elfelejt egy idegen nyelvet, elvesztettem az egyéniségemet, ami egyedül áll a Tatárfutások történetében. Mire leérettségiztem, már az arcomra íródta az első balsikerek (...) elmosódott minden ismertető jegyem, és eljutottam egy körvonalak nélküli, kocsonyás halmazállapotig. Nem félek többé, de nem is vagyok.” (184.) Szubjektumának reneszánsza lehetne az ismét megrendezett verseny. A kérdés az, hogy tud-e élni a lehetőséggel. Erre a mű félbemaradása miatt nem kapunk kielégítő választ, ezzel a kérdés nyitva marad: a körorvos volt felesége megkeresésére indul nagy aggodalommal: „Jaj, csak ráismerjek ebben a nagy tömegben! – szólt vissza az ajtóból, és elrohant.” (188.)

A mű motívumhálózata

Örkény István írói pályafutásának beteljesedését és teljes kibontakozását egy regényben kívánta megjeleníteni. Tettem már említést arról, hogy csonkán maradt műve lett volna a kísérlet arra, hogy megírja létbölcseleti ars poeticáját. A szintézisnek szánt nagyregényben az élet teljességét alkotó részeket próbálta kimerevíteni sajátos tömör iróniájával és fanyar groteszkjeivel. Nem elegendő tehát a mű történeti síkját elemző interpretáció, hanem mélyebb megközelítést kell megkísérelni. Fel kell tárnai a téma háttérében meghúzódó transzcendentális szinteket is, melyek szélesebb skálán teremtik meg az értelmezés során kialakuló gondolati hálózatot. Az interpretáció folyamán azonban nem ragadható meg egyetlen végleges jelentés, így kizárólag értelmezések halmazáról lehet beszélni, mely számtalan irányba ágazik szét. Örkény stílusa tovább fokozza a jelentések számát, hiszen a konstans kérdőjelállítás, és a groteszk, „fordított” látásmód lényegadó tulajdonsága e többértelműség.

A versenyt mindig ugyanazon a napon rendezik meg. Június 24-én, a nyári napforduló ünnepén indulnak útra a tatárfutók. Szent Iván napja (Szentivánéj) ez, amikor az év folyamán a leghosszabb a nappal. „A fény teljességének ünnepe, ahol a lélek szakralitása megerősödik és közelebb kerül a Teremtőhöz.”⁴² A világosság és a sötétség örök harcában ezen a napon a fény győzedelmeskedett. Ellentétpáronként felidézik a jó és a gonosz oppozícióját, mely esetben a jó felülemelkedik a gonoszszágon. Ez a probléma végighúzódik a *Tatárfutás*ban is. A hazugság mindent behálózott. Alapproblematikája a műnek, hogy lehet-e létezni egy hamisan felépített világban, és ha igen, akkor meddig feszíthetők határai. Vajon a fény hatalmába tudja-e keríteni ezt a hamisságot, és teljes szabadsághoz juthat-e az igazság?

A másik oka e nap fontosságának abban áll, hogy június Szent Iván hava. „A június 24-i Szent Iván-nap, Keresztelő Szent Jánosnak (...) és az ősi fényszimbolikának közös ünnepe. (...) Az evangéliumok szerint János éppen félévvel volt idősebb Jézusnál, születésnapja ezért került június 24-ére.”⁴³ A regény folyamán Jézus vagy Isten neve explicit formában nem jelenik meg, viszont sok olyan utalás és motívum fedezhető fel, ami egyértelműen asszociál a Teremtőre és egyszülött Fiára. Keresztelő Szent János személye egyike ezen utalásoknak. Ő volt az, aki előkészítette Jézus útját. János evangélista szavait

⁴² <http://kurultaj.hu/2013/06/nyari-napfordulo-unnepe-kok-tengri-szer/>.

⁴³ JANKOVICS Marcell, *Jelkép-kalendárium*, Bp., Panoráma, 1988, 163.

idézve: „Nem ő vala a világosság, hanem jött, hogy bizonyosságot tegyen a világosságról.”⁴⁴ Jött, hogy felhívja figyelmünket Isten jelenlétére, hogy szívünket előkészítse Jézus meglátására és meghallására. A lényeg megragadása, és helyes felismerése a cél. Ha a szereplők nem hisznek és fülük sincs nyitva az igazságra, akkor elvesznek.

A *Dies irae*-t énekelve indulnak neki a több napos útnak. A 19 strófából álló ének a harag napjának eljövételéről beszél:

„Ama nap, a harag napja,
e világot lángba dobja:

Dávid és Szibilla mondja.”⁴⁵

Felfogható a gyászmise részévé vált szöveg egyfajta jóslatként, mely előre vetíti a tatárfutás bukását. Ha eljön Isten haragjának napja, kiderül az igazság. A versben megszólaló lírai én hangneme könyörgésbe csap át, hiszen tudja, milyen hatalma van a Megváltónak. Előre jelzi a szöveg, hogy már az elindulásnál fenyegeti a tatárfutókat Isten büntetése. A harag eredete következhet abból, hogy az Úr szeretete és dicsérete helyett a versenyzők életét a tatárfutás határozza meg. Mindenki érte cselekszik, így jutva olyan erős központi szerephez, mely mellett Isten jelenléte eltölpül.

Kandra halála és feltámadása párhuzamba állítható Krisztus kereszten való szenvedéseivel. A fentiekben kitértem arra, hogy példát akar állítani ezzel a magatartással. Első próbálkozása a lepesei szőlőhegyen valósul meg. „Minthogy a hegy a légköri jelenségek jóshelye és számos istenség megtestesülésének központi helye, a kinyilatkoztatás, az istenség jelenlétének és közelségének jelképe.”⁴⁶ Egyszer hegyként, másszor pedig dombként nevezi meg az öreg tatár azt a helyet, ahol szívrohamot szimulál. Mind a két megnevezés előhív egy sor bibliai utalást. Én viszont arra szeretnék rávilágítani, hogy Jézus Krisztus szenvedéstörténetében a keresztre feszítés a Golgotán zajlik le. „A Golgotát dombként szokás ábrázolni...”⁴⁷ Kandra viselkedése és az ehhez társuló környezeti objektumok mind Isten fiára reflektálnak. A tatár beszámolójában azonban nem egyszerű hegyről ad számot, hanem a „szőlőhegy” kifejezést használja. „Én vagyok a szőlőtő, Atyám a szőlőműves. Minden szőlővesszőt, amely nem hoz gyümölcsöt, lemetsz rólam, azt pedig, amely terem, megtisztítja, hogy még többet teremjen.”⁴⁸ – mondja Jézus János evangéliumában. Ez a metafora jelzi Jézus

⁴⁴ János Evangéliuma 1,8.

⁴⁵ *Babits Mihály Versfordításai*, szerk. VAS István, Bp., Európa, Szépirodalmi, 1961, 203-204.

⁴⁶ *Szimbólumtár*, szerk. PÁL József és ÚJVÁRI Edit, Bp., Balassi Kiadó, 1997, 2001, 204.

⁴⁷ *Uo.*, 205.

⁴⁸ János Evangéliuma 15, 1-11

és követői szoros kapcsolatát, és az üdvösség eljövételét a hívek számára. Benne foglaltatik azonban az is, hogy aki nem engedi be szívébe Krisztus igéjét, annak nem lehet része az áhított kegyelemben.

A „lepesei éhezés” állítólag Bandi előre eltervezett tréfája volt. Még a verseny kezdete előtt kiürítette az egész halastavat. A hal nagyon régi jelkép, „A keresztelés szertartásában a víz a hitben elnyert öröklét ígérete a lélek-hal számára. A halastavat a keresztelőmedencének, a halakat a lelkeknek feleltették meg. A korai kereszténységben, az üldöztetés korában, a hal magának Krisztusnak is szimbólumává vált...”⁴⁹ A nélkülözés tehát egy új dimenzióba kerül, ahol jelentése is szélesebb skálán mozog: az Isten nélküli élet jelképévé válik az üres víz, s a nélkülözés a hit nélküli élet vágyakozása a Mindenható után. A hal mint a lélek szimbóluma pedig ismét megjeleníti az öröklét és az üdvösség reményét, aminek feltétele a Megváltóba vetett hit. Az esemény, azaz a halak „eltűnése” a tóból a csodálatos halfogás paródiájaként értelmezhető, hiszen itt nem a halak számbeli növekedéséről, hanem annak ellentétéről van szó. Kifejezi, hogy Isten kegyelme soha nem szállhat a bűnös szívekre.

A befejezetlen regény folyamán az események egyre furcsábbá válnak. Ahogy a tatárfutók haladnak Kazocsa felé, úgy válik minden fokozatosan homályosabbá. Ez az évek folyamán mindig is így volt, sőt feljegyzések is maradtak fenn arról, hogy milyen furcsaságok történtek: „Mintha nem is én lettem volna az, aki...” „Azt se tudtam: ébren vagyok-e, vagy álmodom?” „Miért ettem meg egy eleven naposcsibét? És éppen én, aki még a vatta étintésétől, nemhogy lenyelésétől irtózom?” Vagy: „És amikor körülnéztem, mit látok? Azt, hogy nem a belovári erdei faiskolában vagyok, hanem hazámtól távol, a svájci St. Gallen kórházának idegosztályán, ahol kézzel-lábbal magyarázom az orvosnak (minthogy nem tudok németül), hogy mi az a Tatárfutás.” (169.) Az elnökségnek természetesen tudomása van ezen képzelgésekről. A Műsorfüzetben kitérnek „a kitöréssel együtt járó hályogos látásnak” az okaira, és tájékoztatásul jelzik a lehetséges okokat is: „Kozocsát, mint tudjuk, hatalmas erdőségek veszik körül. Habár hivatalosan csak holnap érkezünk a városba, valójában már Kozocsa földjét tapossuk. Legyünk hát óvatosak! Ne felejtjük el, hogy miközben csobogó patakok partján, kanyargós erdei ösvényeken ballagunk, a verőfényes tisztások körül ott sötétlik, és elnyeléssel fenyeget a sötét rengeteg.” (169.) Az erdő szintén régi archetípus. A magyar népmesékben is visszatérő elem. „A beavatásra és az ismeretlen veszélyre is utalhat. A sötét vagy elvarázsolt erdőbe való belépés határ-szimbólum: a lélek megmerítkezése az ismeretlenség veszélyeiben (...). Az erdő a halál birodalma; a természet titkait rejti.

⁴⁹ *Szimbólumtár, i. m., 189.*

Spirituális világ, amelyen áthatolva az ember megtalálja a jelentést.”⁵⁰ Ha a halál birodalma, akkor a sötét erők lakhelye. Ez Isten világosságával áll szemben, így jelezvén, hogy a tatárfutók az alvilágba szállnak alá. Amikor tehát a versenyzők elérik az erdőt az ismeretlenbe, és a halál világába lépnek be. A belovári rengetegben történő események mindenki számára érthetetlenek. Minél több időt töltenek itt el, annál radikálisabb formát öltenek a történetek. Még meg sem érkeznek a legfenyegetőbb helyszínre, Kozocsára, már akkor az erdő területén tartózkodnak. Ebben a kontextusban Bárány Kati bejelentése is más színezethez jut. A kislány megölte édesanyját, és ezt meséli el a krónikásnak: „Egy cigányfiúval sétálni hívtuk. Amikor már mélyen az erdőben jártunk, beledöftem egy szabászollót, a fiú pedig elrabolta a karóráját.” (179.) A lány neve önmagában is többletjelentéssel bír. A „bárány” szó szemantikai felépítése nagyon sokrétű. Jelölheti az áldozati bárányt, hiszen Ábel is ezt az állatot áldozza az Úrnak. Jelen esetben, ha azt feltételezzük, hogy Kati az áldozati bárány, akit az Úrnak kellene ajánlani, akkor egy érdekes ellentmondásra találunk. Nem őt áldozzák fel, hanem ő öli meg, áldozza fel anyját, így a reláció megfordul. Az erdő misztikussága és a sötét oldal koordináta-rendszerében minden kicsavarodik, eltorzul, s a gyermek válik szülője gyilkosává. „A nyugati kereszténységben az Agnus Dei (Isten báránya) a legkorábbi Krisztus-szimbólum, amelynek bibliai megalapozását Keresztelő Szt. Jánostól eredeztetik: »Nézzétek, az Isten Báránya! Ő veszi el a világ bűneit.«”⁵¹ Ha a bárányt Jézussal azonosítjuk, akkor a lány az ő lényegét hordozza. Ezt feltételezve a bárány, azaz Jézus, lesz anyja (atyja) megölője. Így pedig nem a bűnök megszabadítója, hanem a legnagyobb bűnös szerepébe lép. Ugyanúgy, mint a hal, a bárány is jelképezi a lélek világát, így utalva a hívekre. „Krisztus első tanítványait is a bárányokhoz hasonlítja: »Úgy küldtelek titeket, mint bárányokat a farkasok közé.«”⁵² Ha elvégezzük az azonosítást, akkor arra az értelmezésre jutunk, hogy a bárány a tanítványokat jelöli, akik a fenyegető rengetegben megölik Jézus Krisztust.

Az erdő szimbolikája mellett a patak jelképessége is figyelmet érdemel. A patak tulajdonképpen kisebb folyó, mely „szimbolikájában az élet- és halál-jelentés együtt van jelen.”⁵³ A folyó is határt jelent az élet és a halál között. A mű folyamán többször elhangzik, sőt a *Műsorfüzet*ben is szerepel, hogy Kozocsa, gyógyforrásai jóvoltából, a reumások Mekkája.”(201.) Itt nem a patak kifejezést használják, hanem a víznek egy másik „változatát”.

⁵⁰ *Uo.*, 127.

⁵¹ *Uo.*, 71.

⁵² *Uo.*, 71.

⁵³ *Uo.*, 155.

Nem választom szét a patak és a forrás szimbolikáját, hanem mindkettőt a folyónak rendelem alá, mert „a folyóban való megmerülés a vízzel együtt a megtisztulást és a halhatatlanságot, az újjászületést jelképezi...”⁵⁴ Kandra Ottó második halála miatt válik ez fontossá, hiszen belefut a térdig érő vízbe. Azonban közel sem olyan patetikus és pozitív konnotációjú a feltámadása, mint Jézus Krisztusé. Egyrészt eltűnik a holtteste, aztán ittasan kerül elő. A harmadik ok pedig az, hogy nem éri el vele a kívánt hatást, csak azt, hogy Bandi és az író biztonságérzete kellemetlenné válik.

A víz kétpólusú jelkép: magában foglalja a rombolás és az alkotás aktusát, így negatív és pozitív oldala is van.⁵⁵ Az egész regény pengeélen mozog. Eleve azzal a kérdéssel indul, hogy vajon sikeres lesz-e a 20 év után újra megrendezett verseny, és az embereknek szükségük van-e még mindig a kitörésre. A precízen megszervezett tatárfutás folyamán azonban szinte semmi sem úgy történik, ahogy azt előre eltervezték. Így minden labilis alapokon áll, és egyensúlyozik a sikeresség és a bukás határán, végül azonban kudarcba fullad. A víz így a verseny szimbólumává válhat, hiszen alapvetően benne foglaltatik ez a kétarcúság.

Az ikonlopásról már írtam a fentiekben, viszont most egy teljesen új perspektívából kívánom megközelíteni a történeteket. Dr. Diebel Lóránt tulajdonította el az értékes tárgyat. A 'Dieb' németül tolvajt jelent, tehát a nevében megjelenő jelentés teljesedik be. Van egy másik névértelmezés is, amiről a régész úr számol be a krónikásnak: „Nem tudok magamról semmit, aki a lopásra predesztinálna. Őseim szigorú puritánok voltak, Franciaországból elűzött hugenották, akik itt találtak menedéket. Valószínűleg sokat szitkozódtak – *Diable! Diable!* – és ebből keletkezett a Diebel név.” (206.) A régész szavaiból egy új jelentés kapcsolható személyéhez. A 'diable' szó franciául ördögöt, sátánt jelent, ami így a doktort sátáni tulajdonságokkal ruházza fel. A tékozló fiú történetére tett utalása nyomatékositja, hogy sötét útra lépett: „De én azért hazudtam, hogy megszerezem – akkor még – a kis fizetésű és másodrendű másodrégészi kinevezést, vagyis a becsületemet nem is egy tál, hanem egy tányér lencséért kótyavetyéltem el...” (207.) Azután hogy ellopta az ikont és a párnája alá dugta történt egy számára váratlan esemény. A kórházban megszületett egy csecsemő, és a kapus vitt vizet a szüléshez, aki így felfedezte, hogy eltűnt az ikon. „Egy újszülött volt a csodatevő! Ha ő a világra nem jön, sose csap lármát a kapus.” (212.) A 'csodatevő' kifejezés utalhat ismét Jézusra és tetteire. A sátán tette lelepleződik az isteni „segítség” által. A 'sátáni' jelző

⁵⁴ *Uo.*, 156.

⁵⁵ *Uo.*, 509.

és viselkedés a hazugságba való bekapcsolódásával teljesedik be a régész életében. Törekvései a mű folyamán ugyanúgy nem érik el céljukat, mint Kandra esetében. A mű végén, ahol minden káoszba fordul át, s az ördög világa jelenik meg, joggal mondhatja ki az igazságot, miszerint az egész hagyomány hamis.

A félbehagyott mű 6. fejezeténél akadt el Örkény István a második átdolgozás alkalmával. Ez a fejezet függelékként szerepel az alkotásban. Az évkönyv szerzőjének az elnökkel folytatott párbeszédét tartalmazza, melyben újabb utalásokkal találkozunk: „Gondoljon csak ez egyiptomi kivonulásra. A zsidók, ezek a sokat tapasztalt és gyakorlott menekülők, megálltak az Ígéret Földjén, és egy lépéssel se mentek tovább. Nem szabad túlfeszíteni a húrt. A mi ígéretünk földje Kozocsa, ahol a kitörés elérte célját, a katarzis beteljesedett.” (242.) – próbálja megmagyarázni a 443. tatárfutás véget érésének okát az elnök úr. A bibliai utalás párhuzamot állít a tatárfutók és a zsidók között. Mózes kivezette a népét Egyiptomból, és az Úr segítségével az Ígéret Földjéig jutottak. Ez a párhuzam azonban csalfa, hiszen Örkény művében szó sincs Isten akaratáról, és nem azért fújták le a versenyt sem, mert Kozocsa lenne az Ígéret Földje. Így az azonosításnak nincs létjogosultsága, valamint felállítja a kérdőjelet is, jelezve, hogy hit és Isten nélkül nem érhető el az Ígéret Földje.

„*A Pisti a vérzivatarban* a harsány ironiával fölidézett megváltástörténetnek a végtelen szenvedéstörténetbe való átfordulását ábrázolja, s ez utóbbit úgy mutatja be, mint a szabadon megválasztható személyiség-identitás brutális felszámolását.”⁵⁶ – állítja Szirák Péter Örkény groteszk darabjáról. Nem alaptalan az az állítás, hogy a *Tatárfutás* esetében is egy ilyen „végtelen szenvedéstörténet” rajzolódik ki előttünk. Az Isten nélküli élet, a verseny bálványozása és a sok-sok utalás együtt lépteti érvénybe az előbbi kijelentést a tanítások és a példázatok sikertelensége mellett. Mindenkit a népszokás ügye foglalkoztat, és a különböző szubjektumok mind általa válnak érvényessé. Ezzel a mondat második fele is érvényesül a regény keretei között, s a krónikás végszava kifejezi az ebből eredő fájdalmat: „Tollam ólomnehéz, amikor leírom, hogy e vakmerő vállalkozás, az emberi nagyot akarás szép példája dugába dőlt. Csalódásom akkora, hogy másnak se tudok semmi vigasztalót mondani. Ami négyszáznegyvenkétszer – jól-rosszul – sikerült, azt négyszáznegyvenharmadszor, a XX. század összes vívmányai ellenére, szégyenszemre félbe kellett hagyni. Sorsunk kegyetlen tréfát űzött velünk, egy olyan világban élünk, amelyben lehetőségeink nagyobbak, mint képességeink. Eltörpültünk önmagunk mellett. Nyugodjunk bele. Munkám ezzel véget ért.” (251.)

⁵⁶ SZIRÁK, *i. m.*, 293.

Zárlat

Örkény a második átfogalmazás után az első öt fejezetet írta meg. A hatodik rész többé-kevésbé testet öltött, de már a függelékben kapott helyet. Az utolsó elkészült szakasz a tatárfutás lefűjásával végződik, amit a hatodik rész követ benne az elnök és a krónikás dialógusával. A verseny bukásáról és annak lehetséges okairól esik szó. Dolgozatomban a mű interpretációja során a népszokás lefűjásáig lezajlott eseményekkel foglalkoztam. A „régí” tatárfutás helyett kezdetét veszi az „új” tatárfutás, melynek csupán vázlata maradt fent. Örkény negatív végkicsengést kívánt adni regényének, amit jegyzetei egyértelműen alátámasztanak: „Még jobban szétzüllik a mezőny, pontosabban Szliva, Diebel és Kandra körül kisebb csoportokra bomlik.” (253.) Az összetartás teljesen felbomlik és az „egyéni kítőrk” a maguk módján igyekeznek megtenni az út hátralevő részét. Kandra is véglegesen meghal, hiszen senki sem törődik nagy mutatványával.

Világról alkotott nézeteit és az életről való felfogását kívánta egy alkotás során feltárni az író. Túl nagy feladatnak bizonyult számára e vállalkozás. Amit egy hosszabb regény formájában kívánt összegezni, azt „csupán” a többi művében külön-külön tudta megvalósítani. Ezek az alkotások azonban precízen megszerkesztettek. Groteszk, abszurd, ironikus stílusa kiegyensúlyozott viszonyban áll a témával. A *Tatárfutás*ban teret kapó népszokás jó kiindulópont lehetett volna, mert közösségi jellege miatt számos ember viszonyát és identitását tudta megjeleníteni az író. Nem lett volna lehetetlen vállalkozás az sem, hogy egzisztenciális és lételméleti gondolatait ezzel összekapcsolva alkossa meg. A már többször említett tömör nyelvi stílusának és az általa megjelenített „kicsavart” megközelítési módjának átültetése a nagyregény világába válságot okozott számára. Mondanivalóját mindenképp groteszk keretek közé kívánta szorítani, és a kettőt a lehető legjobban ötvözni egymással. Vállalkozása így nem csak abból állt, hogy az élete során kibontakozott gondolatvilágát szándékozta közönség elé tárni, hanem abból is, hogy ezt mesteri módon a fekete humor hálózatába kívánta ültetni. Félelmeivel tisztában volt, és már a regény írásának kezdete előtt számolt azzal, hogy terve nem biztos, hogy sikeres lesz. Aggályai beigazolódtak: a mű felülkerekedett alkotóján.

Dolgozatomban a művet befejezetlensége ellenére, kívántam interpretáció alá vetni, és feltárni egy lehetséges értelmezés horizontját. A *Tatárfutás* annak ellenére, hogy Örkény István csonkán maradt művei között szerepel, és a kritikusok kudarcként tekintenek rá, felhívja a figyelmet az emberiség átfogó problémáira és nyomatékosan kérdőjelet állít azok

mellé, így helyezve azt a nyitva maradt alkotások sorába. A nagy kérdés az, hogy egy ilyen stílusú és hangnemű műnek, hogyan lehetett volna pontot tenni a végére, úgy, hogy közben fenntartsa a nyitottság látszatát. A választ nem kapjuk meg, éppen ezért kell a kérdést újra és újra feltenni magunknak.

Bibliográfia

- *Babits Mihály Versfordításai*, szerk. VAS István, Bp., Európa, Szépirodalmi, 1961.
- BÉLÁDI Miklós, *A „Rózsakiállítás” = Tengertánc. In memoriam Örkény István*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Nap Kiadó, 2004.
- BODNÁR György, *Töredékek tanúsága. Örkény István: Önéletrajzom töredékekben*, Új Írás, 1984, 12. sz., 116-119.
- BÓKAY Antal, *Irodalomtudomány a modern és posztmodern korban*, Bp., Osiris, 1997.
- E. M. CIORAN, *A létezés kísérlete*, Nagyvilág, Bp., 2008.
- JANKOVICS Marcell, *Jelkép-kalendárium*, Bp., Panoráma, 1988.
- LÁZÁR István, *Örkény István alkotásai és vallomásai tükrében*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979.
- MAÁR Judit, *A drámai és az elbeszélő szöveg szemantikai vizsgálata*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1995.
- ÖRKÉNY István, *A mesterség titkaiból*, Bp., Palatinus, 2003.
- ÖRKÉNY István, *Levelek egypercben*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1992.
- ÖRKÉNY István, *Párbeszéd a groteszkről*, Bp., Palatinus, 2000.
- SIMON Zoltán, *A groteszktől a groteszkig. Örkény István pályaképe*, Debrecen, Csokonai, 1996.
- SZABÓ B. István, *Örkény*, Bp., Balassi Kiadó, 1997.
- *Szimbólumtár*, szerk. PÁL József és ÚJVÁRI Edit, Bp., Balassi Kiadó, 1997.
- SZIRÁK Péter, *Örkény István (Pályakép)*, Bp., Palatinus, 2008.

Internetes forrás:

- <http://kurultaj.hu/2013/06/nyari-napfordulo-unnepe-kok-tengri-szer/>

Melléklet

Celanói Tamás: Éneke az utolsó ítéletről

Ama nap, a harag napja,
e világot lángba dobja:
Dávid és Szibilla mondja.

Mily irtózat, fog az lenni,
ha a Bíró el fog jönni
mindent híven számbavenni.

Harsonának szörnyű hangja
hull a millió sirhantra
kit-kit a Trón elé hajtva.

Hökken Halál és Természet
ahol a Teremtés ébred
felelni a Vádló-széknek.

Az írott könyv elhozatik
melyben minden foglaltatik
kiből végzés formáltatik.

S ha a Bíró leül ottan,
ami csak lappang, kipattan,
misem marad megtorlatlan.

Én szegény ott mit beszéljek,
milyen pártfogókat kérjek,
hol még a szentek is félnek?

Nagy Király kit retteg minden,
de a jót megváltod ingyen,
kegyek kútja, válts meg engem!

Rólam, Jézus, emlékezzél,
akiért a földre jöttél,
veszni aznap ne engedjél.

Engem fáradtál keresve,
értem szálltál a Keresztre:
annyi munkád kárba esne!

Igaz bosszu Mérlelője,
bocsánatod add előre,
míg a Számadás nem jőne!

Fölnyögök bús vádlott módján,
bűntudattól pirul orcám,
úgy könyörgök, Uram, nézz rám!

Ki Magdolnát föloldottad,
és a latrot meghallgattad:
nekem is e reményt adtad.

Nem méltó az én kérésem;
de Te jó vagy, tedd kegyessen,
hogy örök tűz ne égessen.

Bárányságok közt helyezz el,
bakok közé ne rekesz el:
jobbod felől várjon kész hely!

Vesd a gonoszt kárhozatra,
a vad lángnak általadva;
engem végy a hív csapatba!

Esdve és ölelve térded,
hamuvá tört szívvel kérlek:
őrizz, hogy jó véget érjek!

(Babits Mihály fordítása)

Tartalom

Bevezető	2
A Tatárfutás keletkezéséről	4
„Az elbeszélés nehézségei”	8
A narratív struktúra formai sajátosságai	11
Népszokás, verseny, „sűrített lét”	17
A mű motívumhálózata	28
Zárlat	34
Bibliográfia	36
Melléklet	37
Tartalom	40

